

COVID-19 PANDEMİSİNİN AZERBAJCAN'IN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNE ETKİSİ

Sabri Kaan HALICI¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 05.12.2022 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 28.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Info: Research Article

Atf / Cite: Halıcı, S. K. (2022). Covid-19 pandemisinin Azerbaycan'ın makroekonomik göstergelerine etkisi, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, Geçiş Ekonomilerinin 30. Yılı Özel Sayısı/30th Year of Transition Economies Special Issue, 28-43

Özet

2020 yılı Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen Covid-19 sağlık krizi uygulanan karantina ve kısıtlamalarla birlikte iktisadi krize evrilmiş, ülke ekonomilerini büyük bir belirsizliğe sürükleyerek iktisadi açıdan zorlu bir sürece sokmuştur. Hükümetler Covid-19 pandemisinin şiddetinin artmasıyla birlikte vatandaşların sağlığını koruma ve iktisadi faaliyetlerin devamlılığını sağlama noktasında bir sağlık-ekonomi takasına mecbur kalmıştır. Covid-19 ile birlikte oluşan zararları karşılamak adına çeşitli para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Salgınla birlikte arz ve talep şoklarının birlikte görülmesi hükümetlerin hem arz hem de talep tarafını korumak durumunda bırakmıştır. Pandemi ile geçen 2020 yılında; yatırımlar azalmış, finansal piyasalar olumsuz etkilenmiş, küresel ticaret önemli ölçüde daralmış, dünya ekonomisi %3 düzeyinde tarihi bir daralma kaydetmiştir. Bu hususlara ilaveten; sektörlerin ciroları azalmış, işsizlik oranlarında artış yaşanmış, hanehalkı gelirleri düşmüş ve yoksulluk artmıştır. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin küresel ekonomi bazında etkileri, seçilmiş ülkelerin Covid-19 öncesi ve Covid-19 dönemi makroekonomik analizi, pandeminin Azerbaycan ekonomisine etkileri, Azerbaycan ekonomisinin Covid-19 öncesi ve Covid-19 dönemi makroekonomik analizi, Covid-19 döneminde Azerbaycan turizmi ve Azerbaycan'da uygulanan iktisat politikaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Makroekonomik Etkiler, Azerbaycan Ekonomisi, İktisat Politikaları.

THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON AZERBAIJAN'S MACROECONOMIC INDICATORS

Abstract

The Covid-19 health crisis, which was declared a pandemic by the World Health Organization in March 2020, has evolved into an economic crisis due to the quarantines and restrictions applied, dragging the country's economies into a great uncertainty and putting them into a difficult economical condition. With the increasing severity of the Covid-19 pandemic, governments have been forced to make a health-economy trade-off between protecting the health of citizens and ensuring the continuity of economic activities. Various monetary and fiscal policies have been implemented in order to cover the losses caused by Covid-19. The coexistence of supply and demand shocks with the epidemic forced governments to protect both the supply and demand sides. In 2020, which passed with the pandemic; investments decreased, financial markets were adversely affected, global trade shrank significantly, and the world economy decreased by 3%. In addition to these issues; the income of the sectors decreased, unemployment rates increased, household incomes decreased and poverty increased. In this study, the effects of the Covid-19 pandemic on the global economy, the macroeconomic analysis of selected countries in the pre-Covid-19 and Covid-19 period, the effects of the pandemic on the Azerbaijan economy, Azerbaijan macroeconomic analysis in the pre-Covid-19 and Covid-19 period, Azerbaijan tourism and economic policies applied in Azerbaijan during the Covid-19 period were examined.

Keywords: Covid-19, Macroeconomic Effects, Azerbaijan Economy, Economic Policies.

¹ Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, sabrikaanhalici35@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4776-6321.

1. Giriş

Kapitalist sistem özünde krizlere yatkın bir sistemdir. Küreselleşmenin bu boyutlarda olmadığı dönemlerde bir bölgede ortaya çıkan iktisadi kriz bölgesel bir seyir izlemekte, kapitalist ülkelerin tümüne sirayet etmemekteydi. Geçmiş dönemlerdeki söz konusu bu krizler mevcut alanda aşırı üretim, yetersiz tüketim, parasal meselelerdeki aksaklıklar gibi nedenlere bağlı olarak kendini gösterebilmekteydi. Özellikle 19. yüzyılda liberal kapitalizmin içerdiği krizler tarımsal kesimde meydana gelen mevsimsel kısa süreli dalgalanmalar ile endüstriyel kesimde oluşan dalgalanmalar şeklinde oluşmaktaydı. Günümüzde küreselleşme krizlerin yayılma göstermesinde önemli bir unsurdur. Sermayenin küreselleştiği iktisadi ortamda krizler geniş alanlara yayılma imkanı bulabilmektedir. Bunun en yakın örneği 2008 küresel krizi olmuştur. ABD’de ortaya çıkan bu kriz küreselleşmenin etkisiyle küresel kriz kimliğine bürünmüştür. Bu krizin ardından oluşan Covid-19 sağlık krizi ise ülke ekonomilerini büyük bir belirsizliğe uğratmış, uygulanan karantina önlemleri ile kısıtlamalar ve bunların paralelinde oluşan arz-talep şoklarıyla birlikte küresel bir ekonomik kriz özelliğini almıştır.

2008 küresel krizinden sonra ortaya çıkan Covid-19 sağlık krizinde olgular çok farklıdır. Bu farklılıkların en başında Covid-19 pandemisinin bir sağlık krizi olması yatmaktadır. Yani salgın kapitalizmin iç dinamiklerinden kaynaklanmamış, sağlık krizinden iktisadi krize evrilmiştir Pandemi yayılma gösterdikten sonra hükümetler salgın koşullarına uygun olarak çeşitli kısıtlamaları hayata sokmuşlardır. Bu durumda sektörler olumsuz etkilenmiş, arz ve talep şokları oluşarak bir makroekonomik istikrarsızlık meydana gelmiştir. İktisadi faaliyetlerin birkaç sektör dışında durma noktasına geldiği bu ortamda hükümetler çeşitli iktisadi tedbirler uygulamıştır.

İktisat tarihinde görülmüştür ki iktisadi krizler ile piyasalar tek başına mücadele edememektedir. Bu bakımdan bir kamu müdahalesine ihtiyaç vardır. 1929 Büyük Buhranın (Great Depression) ardından liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme geçiş hızlanmış, Keynesyen politikalar ekonomi üzerinde uygulanmaya başlanmıştır. Serbest piyasanın önde gelen ekonomileri dahi iktisadi kriz durumlarında piyasalara ciddi müdahalelerde bulunmuşlardır. Covid-19 krizinden önce görülen 2008 küresel krizinde merkez bankaları faiz oranlarını sıfır düzeylerine düşürmüş, iktisadi canlılığı sağlayabilmek adına para politikalarına ağırlık vermişlerdir. Bu husus piyasanın ihtiyacı olan likiditeyi karşılayıp geçici bir rahatlama sağlasa da etkin bir çözüm sağlayamamıştır. Bir diğer ifadeyle para politikasının potansiyel sınırına ulaşması ve likidite tuzağı olgusunun yaşanması 2008 krizinden Covid-19 krizine kadar geçen süreçte küresel ekonomiyi beklenen canlılığa ulaştıramamıştır. Covid-19 krizinde ise daha çok maliye politikalarına ağırlık verilmiş, para politikası maliye politikasının destekçisi konumunda olmuştur. Bunun nedenleri arasında faiz oranlarının halihazırda çok düşük seviyelerde olması ve küresel borç seviyesinin çok yüksek olması bulunmaktadır. Bu bağlamda Covid-19 pandemisinin olumsuz iktisadi etkilerini telafi edebilmek adına hükümetler kapsamı geniş mali teşvik paketleri açıklamışlardır. Fakat düşük gelirli ülkeler geniş mali alana sahip olmadıklarından dolayı gelişmiş ülkeler gibi büyük mali teşvikler uygulayamamışlardır. Halihazırda bu ülkeler Covid-19 krizinden bağımsız olarak; borçlanma olanaklarının kısıtlı olması, kura dayalı borçların fazlalığı, kayıt dışı istihdamın yaygın olması, finansal piyasaların gelişmemiş olması, sağlık altyapılarının yeterli düzeyde olmaması, kur riskinin bulunması gibi problemlere sahiptir. Bu gibi problemler gelir düzeyi düşük olan ülkelerin Covid-19 pandemisi ile mücadele etme gücünü kısıtlamıştır (Stiglitz, 2020; Loayza ve Pennings, 2020: 3-7).

Küreselleşme krizlerin yayılma göstermesinde büyük bir etken olmasının yanında salgınların yayılmasında da büyük bir etkidir. Covid-19 pandeminden önceki salgınlar küreselleşmenin bu seviyelerde olmamasından ötürü pandemik evreye geçememekte ve haliyle bir iktisadi kriz ortamı hazırlayamamaktaydı. Günümüzde ise insan ve mal mobilitesinin arttığı, ulaşımın gelişip yaygınlaştığı dönemde salgınların yayılma imkanı kolaylaşmıştır. Bu anlamda ileride yaşanabilecek salgınlar tıpkı Covid-19 salgını gibi bir iktisadi kriz ortamı hazırlayabilme tehlikesini barındırmaktadır. Bu çalışmanın

temel amacı; Covid-19 pandemisinin küresel ekonomi bazında etkilerini, seçilmiş ülke ekonomilerinin temel makroekonomik göstergelerinde yaşanan bozulmaları, Azerbaycan'ın makroekonomik göstergelerinde oluşan olumsuz tabloyu, Azerbaycan turizminin yaşadığı daralmayı ve Azerbaycan'da uygulanan iktisadi politikaları incelemektir.

2. Literatür

Dikkaya ve Rzali (2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 krizinin ekonomik etkilerini ve enerji piyasaları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Salgının yayılmasını önlemek amacıyla uygulanan kısıtlamalar arz ve talep şoklarına neden olmuş, düşen talep neticesinde emtia fiyatlarında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Her ne kadar e-ticaret hacmi pandemi ile genişleme gösterse de arz kapasitesinde keskin bir düşüş gerçekleşmiştir. En fazla talep daralması hizmetler ve enerji sektöründe olmuştur. Bu anlamda fosil yakıt ihracatçısı ülkeler olumsuz etkilenmiştir. Bu durumun petrol ihracatçısı ülkeler açısından bütçe açıkları ve dış açıklara neden olması muhtemeldir. Hükümetler kısıtlamalardan doğan maliyetleri tazmin etme noktasında politikalar üretseler de bu pek kolay olmamaktadır. Bu anlamda sağlık-ekonomi takası ortaya çıkmaktadır.

Fernandes (2020) yaptığı çalışmada Covid-19 pandemisinin ülkeler ve sektörler üzerindeki etkisini ele almıştır. Covid-19'un küresel ekonomiyi birçok açıdan etkilediğini vurguladığı bu çalışmada ölüm oranları ve iktisadi etki arasında bir ilişki olmadığını iddia etmiştir. Hükümetlerin, şirketlerin, tüketicilerin ve medyanın tepkisinin bir arz ve talep şoku yarattığını belirtmiştir. Çalışmada geçmişteki bazı salgınlardan bahsetmiş, mevcut salgının farklılıklarını ortaya koymuştur. Uygulanan kısıtlamalar ile tüm sektörler etkilenmiş, bu etkiler eşit olmamıştır. Özellikle hizmetler sektörü daha fazla daralmıştır.

Jackson vd. (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisinin ülke ekonomileri üzerinde ciddi etkiler ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. Özellikle 2020 yılının ikinci çeyreği tüm ülkeler açısından tarihte benzerine az rastlanacak daralmalara sahne olmuştur. İktisadi büyüme, küresel ticaret pandemi ile birlikte önemli derecede daralmış, fakat uygulanan itkisat politikaları bu daralmayı sınırlamıştır. Çalışmada pandeminin iş gücü piyasasına etkileri ve finansal piyasalara etkileri ele alınmış, pandemi ile birlikte uygulanan genişletici maliye politikalarının ülkelerin mali dengelerinde yarattığı etkiyi incelemişlerdir. Aynı zamanda çalışmada Amerika, Çin, İngiltere, Avrupa ve Japonyada uygulanan iktisat politikalarını ele almışlardır. 2021 yılında küresel talebin baskısı, hammadde fiyatlarındaki artış ve tedarik zincirindeki aksaklıkların enflasyonist süreci tetiklediği vurgusunu yapmışlardır.

Li vd. (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisinin küresel düzeyde derin olumsuz etkilerinin olduğunu ve bir resesyona yol açtığını belirtmişlerdir. Yaptıkları bu çalışmada 2008 küresel krizi ve Covid-19 pandemisinin ABD ekonomisine etkilerini kıyaslamışlardır. Bu bağlamda Covid-19 pandemisinin 2008 küresel krize kıyasla ABD ekonomisinin makroekonomik değişkenleri üzerinde daha şiddetli daralmalara neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Pandemi etkisiyle ABD ekonomisi 1929 Büyük Buhrandan sonra en derin makroekonomik daralmalar ile karşı karşıya kalmıştır.

Sarkhanov ve Tutar (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilerinin Azerbaycan turizmi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması metodu tercih edilmiştir. Bu kapsamda Azerbaycan'da turizm işletmesi yöneticilerine Covid-19 pandemisinin Azerbaycan turizmi üzerindeki etkisi çerçevesinde bazı alt sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre katılımcılar Covid-19 pandemisinde Azerbaycan turizminin ciddi şekilde etkilendiğini, pandeminin şiddetini artırması tehdidine karşılık firma iflaslarının artacağını belirtmişlerdir. Firmaların Covid-19 pandemisine karşı maliyetleri azaltmak için işçi çıkarma durumuna gittiklerini bu durumun insanların gelirlerinin düşmesine neden olduğu ve bu durumun derin toplumsal problemlere neden olabileceğini ifade etmişlerdir.

Xu ve Abbasov (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisinin Azerbaycan'da faaliyet gösteren KOBİ'ler üzerindeki etkisini incelemeyi ve KOBİ'lerin faaliyetlerine devam edebilmesi açısından politika önerileri sunmayı amaçlamışlardır. KOBİ'ler pandemi nedeniyle önemli ölçüde zarara uğramışlardır. Bu kapsamda Azerbaycanın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerden veri toplamak adına anket yöntemi ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Toplanan veriler betimsel istatistik yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde ankete katılan işletmelerin yaklaşık %93'ü olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca turizm (%26,60), restoran ve kafe (%22,10) ve eğitim sektörü (%13,60) ile en çok etkilenen sektörler olmuştur. Eczaneler, sigorta ve tarım sektörü ise en az etkilenen sektörler arasında olmuştur. Çalışmada tedarikçilerin finansmanı, doğrudan mali yardımlar ve vergi kredisi gibi öneme yer verilmiştir.

Abdullayev (2021) yaptığı çalışmada Azerbaycan ekonomisinin diğer ülkeler gibi pandemiden olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Özellikle petrol fiyatlarındaki düşüşün ve devalüasyonların etkilerinden arınmaya çalışan Azerbaycan ekonomisinin Covid-19 pandemisi ile mücadele etmek zorunda kalması ekonomi üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştur. Çalışmada Azerbaycanda ekonomik canlılığın sağlanması adına genişletici maliye politikasının önemi vurgulanmıştır. Aynı zamanda çalışmada Azerbaycan'daki istatistiki bilgi sorunlarına ve bu sorunun iktisadi politika üretme hususunda yanlış yönlendirme problemine neden olabileceğine dikkat çekilmiştir.

3. Covid-19 Pandemisinin Gelişimi ve İktisadi Krize Evrilişi

İnsan ırkı geçmişten günümüze kadar geçen süreçte; avcı yaşam şekline tarım sektörüne geçerek tarım sektöründe ilerlemeler kaydetmiş, hayvanların yaşam alanlarına mühadil olmuştur. Coğrafi keşiflerle birlikte ticaret yaygınlaşmaya başlamış, tarımdan sanayi toplumuna geçilmiştir. Bu süreçlerde insanoğlu doğayı tahrip etmiş, kalabalık ortamlarda istihdam edilmiştir. Sanayi devriminden sonra şehirler kalabalıklaşmış, ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınma noktalarında ilerleme kaydetmiş, insan hareketliliği ciddi anlamda artış göstermiştir. Tüm bu hususlar salgınların ortaya çıkmasında ve yayılmasında kilit bir rol oynamıştır. Tüm bu hususlara ek olarak geçmişte yaşanan savaşlar, göçler, iklim değişiklikleri, yetersiz ve kötü beslenme gibi olgular salgınların meydana gelmesinin sebepleri arasında gösterilmektedir. Günümüzde ise dijitalleşme olgusu ortaya çıkarak hızla gelişmeye başlamış, küreselleşme ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu durumlar her ne kadar insanoğlunun hayatını kolaylaştırırsa da doğanın dengesini bozarak salgınları insan hayatının merkezine yaklaştırmıştır. Covid-19 salgını tam da dijitalleşmenin hızla evrimleştiği ortamda ortaya çıkarak insanlığı hem hayatta kalma korkusu hem de iktisadi olarak zorlu bir sürece sokmuştur (Aybarç, 2021: 21-22; Han ve Polat, 2021: 12).

Covid-19 Çin'in Wuhan Eyaletinde 2019 yılının sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. 2020 yılının Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir. Salgının Çin'de ortaya çıkması ve tüm dünyaya yayılması beraberinde; salgının ne kadar süreceği, salgının yoğunluğu, tedavi ve aşının belirsizliği gibi birçok soru işaretini getirmiştir. Bazı ülkeler salgına karşı toplumsal bağışıklık kazanılması adına serbest politikalar uygulamış, salgının ciddiyetinin anlaşılması üzerine korumacı politikalara dönüş yapmıştır.

Salgınların iktisadi kriz yaratma potansiyeli yüksektir. Geçmişte de birçok salgın iktisadi kriz özelliği kazanmış, ülkeleri ve insanları ekonomik olarak ciddi sıkıntılara sokmuştur. Bir salgının iktisadi krize evrilmesindeki en önemli gösterge salgının epidemiyolojik özellikleridir. Eğer salgının ölüm oranı yüksek ve bulaşıcılık özelliği fazla ise küresel sistemde bir iktisadi bunalım yaratması kaçınılmazdır. Bu bağlamda SARS, MERS ve Ebola gibi salgınlar bölgesel yayılma gösterdiklerinden bölge ekonomilerine zararlar yüklerken, Kara Veba, İspanyol Gribi, Covid-19 gibi salgınlar dünya geneline yayılma gösterip küresel ekonomiyi ciddi zararlara uğratmıştır. Covid-19 salgını her ne kadar ölüm oranı çok yüksek olmasa da bulaşıcılık bakımından yüksek orana sahip olmasının sonucunda iktisat tarihine damga vuracak bir iktisadi kriz oluşturmuştur.

Covid-19 pandemisinin iktisadi krize evrilişini Rickards (2021) çalışmasında yer verdiği pandeminin piyasalarda gösterdiği reaksiyonla somutlaştırmak mümkündür: *“Pandemi Çin’de ortaya çıktığında piyasalar olaya ‘Çin Sorunu’ olarak bakıyordu. 2020 Ocak ile Şubat ayı sonları arasında Covid-19 pandemisi piyasalar üzerinde etki göstermemişti. Fakat Şubat ayının son günlerinde İtalya’dan gelen salgın verileri 24 Şubat günü piyasaların pandemiye karşı reaksiyon göstermesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren düşüşler başlamış, 9 Mart 2020’de yaklaşık %8’lik bir düşüş gerçekleşmiştir. 12 Mart 2020’de %10’lük bir düşüş, 16 Mart 2020’de %13’lük bir düşüş daha gerçekleşmiştir. Piyasalarda yaşanan bu üç düşüş hisse senedi piyasası tarihinin en büyük yüzdesel düşüşleri içerisinde ilk yirmi arasına girmiştir. 12-16 Mart arasında görülen bu düşüşler günlük bazda ise tarihte görülen düşüşler içerisinde ilk beş arasına girmiştir. Bu olumsuz tablonun neticesinde devre kesiciler uygulanmıştır.”*

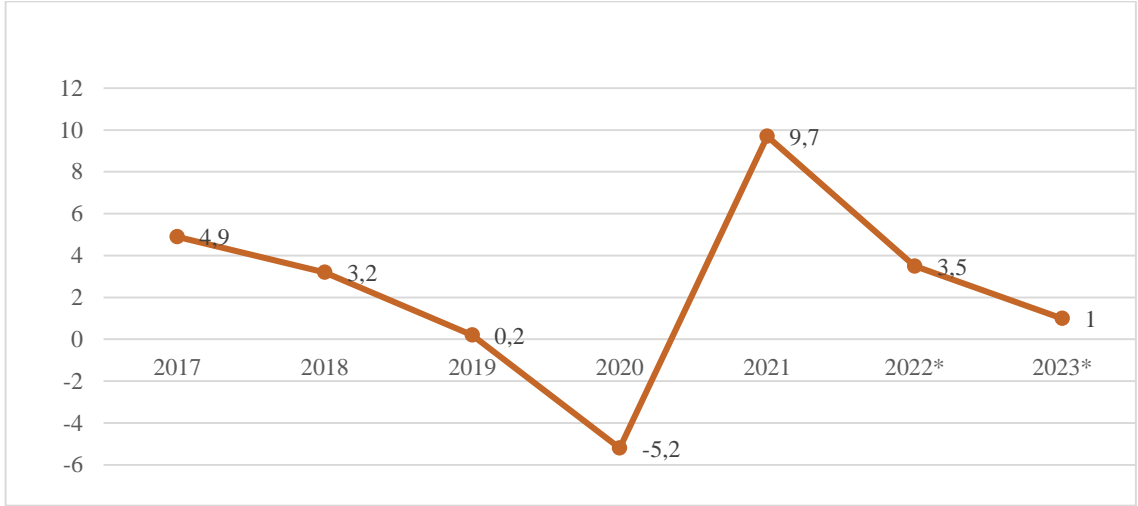
4. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkisi

İktisadi krizler tüketici talebinde, yatırım harcamalarında meydana gelen düşüşler, işsizlik oranının yüksek düzeylere ulaşması, refahın azalması, piyasalarda oluşan belirsizlik ortamı, milli paranın değer kaybına uğraması gibi etmenlere bağlı olarak meydana gelebilir. Krizler bölgesel ve küresel düzeyde ortaya çıkabilir. Krizlere karşı etkin politikalar üretebilmek için krize yol açan olguları doğru tanımlamak gerekmektedir. İktisadi krizler reel ve finansal piyasaları etkileyerek bu piyasalarda dalgalanmalara sebep olur. Bu bağlamda iktisadi krizler makroekonomik istikrarın önüne bir set çekmektedir. Covid-19 pandemisi bu anlamda vurgulanan özellikleri taşıyarak bir iktisadi kriz oluşturmuş ve makroekonomik şoklara sebebiyet vermiştir (Dikkaya ve Rzali, 2020: 395).

Covid-19 pandemisinin öncesinde küresel ekonomi çok iyi bir görünüm içerisinde değildi. 2017’deki pozitif iktisadi performans dışarıda tutulacak olursa küresel ekonomi 2008 krizinin ardından Covid-19 pandemisine kadar geçen süreçte beklenen ekonomik canlılığı yakalayamamıştır. Yüksek küresel borç miktarı, artan ticari gerilimler, gelişmekte olan ülkelerdeki makroekonomik istikrarsızlık, Brexit süreci, korumacı politikaların ağırlığının artması ve jeopolitik gerilimler pandemi öncesinde küresel ekonomiyi olumsuz etkilemişti. 2008 krizinin ardından beklenen potansiyel büyüme oranını yakalayamayan dünya ekonomisi Covid-19 pandemisi ile iyice sarsılmıştır (IMF, 2018).

Covid-19 krizinin Çin’de ortaya çıkması ve Çin ekonomisinde bir durgunluğa sebep olması küresel tedarik zincirinin işleyişini bozmuştur. Çin’in küresel tedarik zincirinde hayati yere sahip olması ve Çin’den gelen girdilere bağımlılığın yüksek olması göz önüne alındığında bu etki hafife alınacak türden olmamıştır. Bunun paralelinde ülkelerde; üretimde aksaklıklar, finansman maliyetlerinde artışlar ve yatırımlarda azalışlar yaşanmıştır. Ülkelerin kendi içinde uyguladığı karantina önlemleri ve ülkeler arasında ulaşımın kısıtlanmasının neticesinde küresel ticaretin önemli derecede negatif etkilenmesi iktisadi faaliyetlerin hızının düşmesine zemin hazırlamıştır. Arz ve talep şoklarının birlikte görüldüğü Covid-19 pandemisi küresel ekonomiyi 2008 krizinin ardından ciddi bir belirsizliğe sürüklemiştir (McKibbin ve Fernando, 2020: 45).

Şekil 1: 2017 yılından itibaren küresel ticaret hacminin yıllık değişimi (%)

Kaynak: WTO, 2022.

Şekil 1’de 2017 yılından itibaren küresel ticaret hacminin seyri ve geleceğe yönelik tahminler gösterilmiştir. Buna göre 2017 yılından sonra küresel ticaret bir daralma sürecine girmiştir. Pandemi öncesi 2019 yılında %0,2 oranında düşük bir performans gösteren küresel ticaret hacmi Covid-19 pandemisi döneminde ciddi bir düşüş yaşamıştır. Ülkelerin sınırlarını kapatması, uygulanan kısıtlamalar, oluşan yoğun belirsizlik ortamı ve bunların paralelinde üretim ve talepteki düşüş küresel ticaret hacminin -%5,2 oranında daralmasında rol oynamıştır. 2021 yılında kısıtlamaların kaldırılması ve uygulanan genişletici politikaların etkisiyle beklenenden daha güçlü bir toparlanma gerçekleşmiştir. 2022 ve 2023 yılları için yapılan tahminler ise küresel ticaret hacminde büyüme hızının oldukça düşeceği yönünde olmuştur. Bunun arka planında ise Rusya-Ukrayna savaşı ve enerji fiyatlarının yükselmesi, dünyada uzun zaman sonra enflasyon sorununun baş göstermesi, sıkılaştırma politikaları ve ülkelerin büyüme hızlarının düşmesi ile ithalat talebinin azalma göstereceği beklentisi yatmaktadır (WTO, 2022).

Tablo 1: Pandemi Öncesi Seçilmiş Ülkelerin Temel Makroekonomik Göstergeleri

ÜLKELER	REEL GSYİH %			ENFLASYON %			İŞSİZLİK %		
	2018	2019	2020*	2018	2019	2020*	2018	2019	2020*
İtalya	0,9	0,3	9,1	1,2	0,6	0,2	10,6	10,0	12,7
Fransa	1,7	1,3	-7,2	2,1	1,3	0,3	9,1	8,5	10,4
İspanya	2,6	2,0	-8,0	1,7	0,7	-0,3	15,3	14,1	20,8
Çin	6,6	6,1	1,2	2,1	2,9	3,0	3,8	3,6	4,3
Japonya	0,8	0,7	-5,2	1,0	0,5	0,2	2,4	2,4	3,0
ABD	2,9	2,3	-5,9	2,4	1,8	0,6	3,9	3,7	10,4
Kanada	1,9	1,6	-6,2	2,2	1,9	0,6	5,8	5,7	7,5
İngiltere	1,4	1,4	-6,5	2,5	1,8	1,2	4,1	3,8	4,8
Rusya	2,3	1,3	-5,5	2,9	4,5	3,1	4,8	4,6	4,9
Almanya	1,5	0,6	-7,0	1,9	1,3	0,3	3,4	3,2	3,9
Kazakistan	4,1	4,5	-2,5	6,0	5,2	6,9	4,9	4,8	7,8
Türkiye	2,8	0,9	-5,0	16,3	15,2	12,0	11,0	13,7	17,2
Kırgızistan	3,5	4,5	-4	1,5	1,1	10,6	6,6	6,6	6,6

Kaynak: (IMF, 2019; IMF, 2020) *Tahmin

Tablo 1’de Covid-19 pandemisinden şiddetli derecede etkilenmiş olan (İktisadi büyüme bağlamında Çin ve Türkiye hariç) seçilmiş ülkelerin Covid-19 dönemi öncesi temel makroekonomik göstergeleri ve Covid-19’un etkilerinin tahminlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda özellikle Euro Bölgesinde bulunan seçilmiş ülkelerin Covid-19 dönemi öncesinde büyüme hızlarının düştüğü gözlemlenmektedir. Aynı şekilde Kanada, ABD, Rusya, Türkiye, Japonya ülkeleri de Covid-19 öncesinde büyüme hızları düşen ülkeler arasında olmuştur. 2019 yılında Çin’de her ne kadar büyüme ivmesi düşse de yüksek büyümesini sürdürmüştür. Kazakistan ve Kırgızistan ülkeleri diğer ülkelerin aksine Covid-19 dönemi öncesi büyüme hızlarını yükseltmişlerdir. IMF tahminleri 2020 yılında pandemi etkisiyle Çin dışında tüm ülkeler adına tarihte eşine az rastlanacak daralmaları yansıtmıştır. Aynı şekilde işsizlik oranlarındaki artış tahminleri ciddi derecede olmuştur.

Tablo 2: Covid-19 Döneminde Seçilmiş Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri

ÜLKELER	REEL GSYİH %			ENFLASYON %			İŞSİZLİK %		
	2020	2021	2022*	2020	2021	2022*	2020	2021	2022*
İtalya	-9	6,7	3,2	-0,1	1,9	8,7	9,3	9,5	8,8
Fransa	-7,9	6,8	2,5	0,5	2,1	5,8	8,0	7,9	7,5
İspanya	-10,8	5,1	4,3	-0,3	3,1	8,8	15,5	14,8	12,7
Çin	2,2	8,1	3,2	2,4	0,9	2,2	3,8	4,0	4,2
Japonya	-4,6	1,7	1,7	0,0	-0,2	2,0	2,8	2,8	2,6
ABD	-3,4	5,7	1,6	1,2	4,7	8,1	8,1	5,4	3,7
Kanada	-5,2	4,5	3,3	0,7	3,4	6,9	9,6	7,4	5,3
İngiltere	-9,3	7,4	3,6	0,9	2,6	9,1	4,5	4,5	3,8
Rusya	-2,7	4,7	-3,4	3,4	6,7	13,8	5,8	4,8	4,0
Almanya	-3,7	2,6	1,5	0,4	3,2	8,5	3,8	3,6	2,9
Kazakistan	-2,6	4,1	2,5	6,8	8,0	14,0	4,9	4,9	4,9
Türkiye	1,9	11,4	5,0	12,3	19,6	73,1	13,1	12,0	10,8
Kırgızistan	-8,6	3,7	3,8	6,3	11,9	13,5	6,6	9,0	9,0

Kaynak: (IMF, 2022) *Tahmin

2020 senesi Covid-19 pandemisinin tüm ülke ekonomilerini sarstığı bir yıl olmuştur. Dünya ekonomisi -%3 oranında daralarak bu alanda bir önceki küresel krizin etkilerinden daha şiddetli bir görünüm çizmiştir. Tablo 2’de Covid-19 pandemisinden önemli derecede etkilenmiş olan seçilmiş ülkelerin temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir. 2020 yılında seçilmiş ülkelere Çin ve Türkiye hariç tüm ülkeler Covid-19 pandemisinin etkisiyle ciddi bir daralma yaşamıştır. Çin özelinde; esnek ihracat, salgına karşı üretilen güçlü politikalar, eyaletler arasındaki seyahat kısıtlamalarının kaldırılması, alt yapı çalışmalarındaki ilerleme, sanayi üretimindeki artış ve yatırımlar Covid-19 döneminde büyümenin nedenleri arasında olmuştur. Türkiye açısından; para kanalı yoluyla kredi genişlemesi, maliye politikası ile iç talebin artırılması Türkiye açısından Covid-19 pandemisinde büyümenin kaynakları arasında olmuştur (SBB, 2020: 18). 2020 yılında düşen küresel talep neticesinde enflasyon oranları çoğu ülkede düşüş göstermiştir. Tüm dünyada küresel talebin düştüğü ve enflasyonun gerilediği dönemde Türkiye ve Kırgızistan’da enflasyon ciddi artış göstermiştir. Dünyada işsizlik oranı %5,4’ten %6,5’e yükselmiş, seçilmiş ülkelerde işsizlik artışında ABD ve Kanada başı çekmiştir. 2021 yılında kısıtlamaların kalkması ve uygulanan genişletici politikaların etkisiyle dünya ekonomisi %6,1 oranında büyüyerek güçlü bir toparlanma sergilemiştir. 2021 yılında enflasyon hususunda tablo tamamen tersine dönmüş enflasyon küresel bir sorun haline almıştır. Pandemi döneminde piyasaya enjekte edilen aşırı likidite, kısıtlamaların kaldırılması ile talebin artması ve arz tarafının buna uyum sağlayamaması neticesinde enflasyon şiddetlenmiştir. Bu durumun üstüne Rusya-Ukrayna savaşı ile hammadde maliyetleri ciddi derecede artmış, enflasyondaki artış daha da şiddetlenmiştir. Artan enflasyon tehdidi nedeniyle merkez bankaları sıkılaştırma politikalarına gitmeye başlamış, bu anlamda politika faiz oranlarını artırmaya başlamışlardır. Bu durum Tablo 2’den görüleceği üzere 2022 yılında ülkelerin büyüme hızlarının düşmesi yönünde tahminlere neden olmuştur (IMF, 2022).

5. Covid-19 Pandemisinin Azerbaycan Ekonomisine Etkileri

Azerbaycan ekonomisi 1990'lı yılların zorlu ekonomik konjktürünü geride bıraktıktan sonra Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını dünya pazarına petrol ihraç ederek hızla gelişme trendine girmiştir. 1994 yılında “Asrın Sözleşmesi”, kabul edilen 1995 anayasası ve liberal ekonomiye geçiş zemininin hazırlanması Azerbaycan’da yabancı yatırımın artmasına katkıda bulunmuştur. Azerbaycan ekonomisi büyük oranda petrol ve doğalgaz üretimine ve ihracatına bağımlı konumdadır. Covid-19 krizine kadar geçen süreçte petrol sektörü hariç ekonomik çeşitliliği sağlamada beklenen başarı yakalanamamıştır. Bundan dolayı iktisadi kriz ortamlarında dünya piyasalarında petrol fiyatlarının keskin düşüş göstermesinden kolayca etkilenmekte bu husus milli gelirin düşmesine neden olmaktadır. Tablo 3’te Azerbaycan ekonomisinde 2014-2019 yılları arasında petrol ve petrol dışı sektörlerin GSYİH içindeki payları gösterilmiştir. Tablo’dan görüleceği üzere Covid-19 öncesi dönem (2014-2019) yılları arasında Azerbaycan GSYH’sı devalüasyonların ve petrol fiyatlarındaki keskin düşüşün etkisiyle ciddi bir düşüş trendine girmiştir. Aynı şekilde kişi başına GSYH’da önemli bir düşüş kaydedilmiştir. Bu hususlara ek olarak GSYH’ya petrol-doğal gaz sektörünün katkısı diğer sektörlerle kıyasla çok daha fazla olmaktadır. Bu bakımdan 2014-2019 yılları arasında petrol dışı sektörlerin payı beklenen ölçüde iyileştirilememiştir (Aydın, 2022).

Tablo 3: Azerbaycan’da Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerin GSYİH İçindeki Payı

Yıllar	Toplam GSYH (Milyon \$)	Kişi Başına GSYH (\$)	Petrol- Doğalgaz sektörünün katkısı (%)	Petrol Dışı Sektörün Katkısı GSYH (\$)
2014	75234,7	7990,8	36,3	56,3
2015	52996,8	5561,5	28,3	62,8
2016	37862,8	3928,6	32,4	59,5
2017	40867,9	4198,5	35,6	57,3
2018	47112,9	4797,8	40,2	52,0
2019	48047,6	4851,2	36,8	54,4

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi verileri kullanılarak (Aydın, 2022) tarafından oluşturulmuştur

Tablo 4: Covid-19 Öncesi Azerbaycan’ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (%)

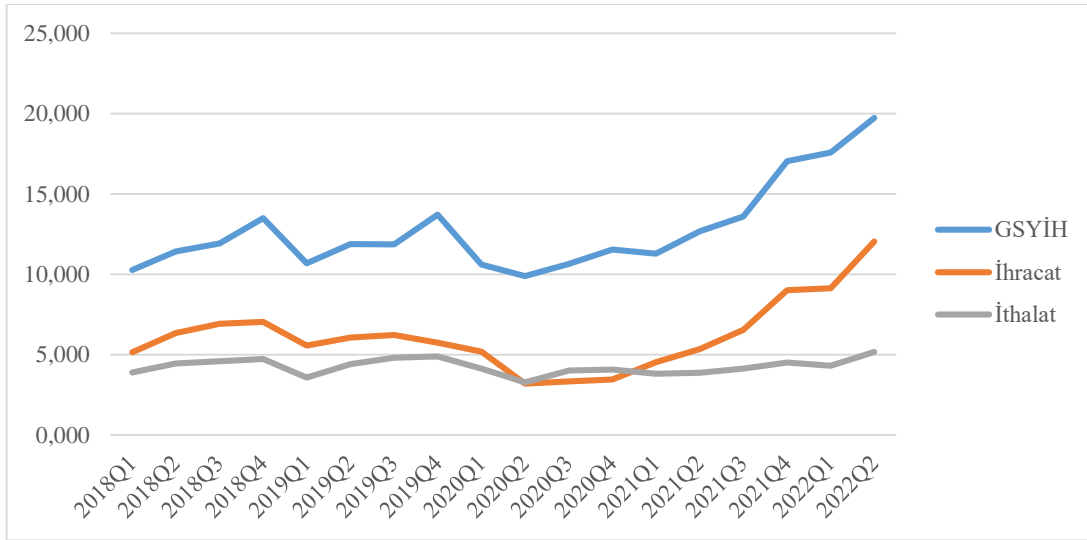
	2016	2017	2018	2019
Reel GSYİH	-3,1	0,2	1,5	2,5
Enflasyon	12,4	12,9	2,2	2,6
İşsizlik	5,0	5,0	4,9	4,8
Genç İşsizlik Oranı	13,3	13,1	12,6	12,4
Bütçe Açıkları	-1,1	-1,4	5,6	8,4
Doğrudan Yabancı Yatırım (\$)	10161,1	9120,5	8236,5	7129,1

Kaynak: World Bank, 2022; IMF, 2022; Statistical Committee of Azerbaijan, 2022

Azerbaycan ekonomisi 2010’lu yıllarda petrol fiyatlarının artış trendine girmesiyle birlikte büyüme sürecine girmiş, fakat takip eden yıllarda petrol fiyatlarındaki keskin düşüş Azerbaycan ekonomisini 2015 yılında küçülme trendine sokmuştur. Tablo 4’te Covid-19 öncesi Azerbaycan’ın temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir. Düşen petrol fiyatları neticesinde uygulanan devalüasyon Azerbaycan finansal sistemine zarar vermiş, bankaların mali yapısını bozmuştur. 2016

yılında ciddi daralma yaşayan Azerbaycan ekonomisi 2017 yılında düşük bir büyüme performansı göstermiştir (Hakim ve Pashayev, 2020: 46). 2017'de düşük büyüme ivmesi gösteren Azerbaycan ekonomisi 2018 yılında inşaat sektörünün gerileme trendinde olması ve hidrokarbon üretimindeki düşüş ile %1,5 büyüme performansı göstermiştir. 2019 yılında hizmet sektörünün faaliyetlerindeki artış ve artan gaz üretimi ile bir miktar toparlanma göstererek Covid-19 dönemi öncesi %2,5 oranında büyümüştür. Özellikle 2019 yılında pek olumlu iktisadi koşulların olmadığı ortamda 2019 yılı büyümesi kayda değer olmuştur. 2016 ve 2017 yılında yüksek enflasyon oranına sahip olan Azerbaycan ekonomisi parasal sıkılaştırma, düşük gıda fiyatları ve istikrarlı döviz kurunun etkisiyle 2018 yılında ciddi düşüş kaydetmiştir. 2018 yılında parasal gevşemeye gidilse de enflasyonun nominal faiz oranının altında seyir etmesi reel faiz oranlarının yüksek kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde manat tabanı genişlemiş, likidite bolluğu oluşmuştur. Mali denge 2018 yılında artı bakiyeye geçmiş, 2019 yılında oldukça fazla bir orana ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırım 2016 yılında 10 milyar dolar seviyelerindeyken düşüş trendine içerisinde girmiş, 2019 yılında 7 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir (IMF, 2019).

Şekil 2: Covid-19 Pandemisi Öncesi ve Pandemi Dönemi Azerbaycan'ın Dış Ticaret ve GSYİH'sının Seyri (Milyar \$)

Kaynak: (IMF, 2022)

Petrol ve gaz sektörü Azerbaycan ihracatının çok büyük bölümünü oluşturmaktadır. Aynı şekilde bu sektörlerin Tablo 3'te görüldüğü üzere GSYİH katkısı da ciddi boyuttadır. Bu nedenle petrol fiyatlarında oluşan dalgalanma Azerbaycan ihracatını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda Şekil 2'de IMF verileri kullanılarak Azerbaycan'da pandemi öncesi ve pandemi döneminde ihracat, ithalat ve GSYİH'nın seyri gösterilmiştir. Özellikle petrol fiyatlarının yükseldiği dönemlerde ihracat gelirleri ve GSYİH artmakta petrol fiyatlarının düştüğü dönemde ihracat ve GSYİH düşüş göstermektedir. Şekil 2'den görüleceği üzere Covid-19 pandemisi öncesi petrol fiyatları düşüş trendinde olmuş bu durum da Azerbaycan ihracatında düşüşe neden olmuştur. Pandeminin baş göstermesiyle uygulanan karantina ve kısıtlamalarla birlikte küresel talep çökmüş, petrol fiyatları ciddi ölçüde düşüş göstermiştir. 2020 yılının ikinci çeyreğinde ciddi bir düşüş yaşayan ihracat ve GSYİH, bu dönemden sonra petrol fiyatlarının bir miktar yükselişe geçmesiyle toparlanmıştır. 2021 yılında petrol fiyatları Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle ciddi bir sıçrama göstermiştir. Bu dönemde aynı şekilde Azerbaycan ihracatı ve GSYİH'sı ciddi artış göstermiştir. 2020 yılında ikinci, üçüncü ve dördüncü çeyrekte ithalat bir miktar ihracatın üstüne çıkmıştır.

Tablo 5: Covid-19 Pandemisi Döneminde Azerbaycan'ın Makroekonomik Göstergeleri

	2020	2021
GSYİH (\$)	42693	54622,1
Reel GSYİH	-4,3	5,6
Enflasyon (%)	2,7	6,6
İşsizlik (%)	6,4	6,5
Genç İşsizlik Oranı (%)	15,3	16,4
Bütçe Açıkları (%)	-6,5	4
Doğrudan Yabancı Yatırım (\$)	6125,4	7501,1

Kaynak: World Bank, 2022; IMF, 2021; Statistical Committee of Azerbaijan, 2022

Tablo 5'te Covid-19 döneminde Azerbaycan'ın makroekonomik göstergeleri verilmiştir. Azerbaycan ekonomisi Covid-19 pandemisi ve petrol fiyatlarının önemli ölçüde düşük olmasından kaynaklı 2020 yılında ciddi bir iktisadi daralma yaşamıştır. GSYİH 2019 yılında 48 milyar dolar seviyesindeyken 2020 yılında Covid-19 pandemisinin etkisiyle 42 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2021 yılında uygulanan iktisadi politikalar, pandemi koşullarına adapte olunmasıyla canlanan iktisadi faaliyetler ve petrol fiyatlarındaki ciddi artışın etkisiyle GSYİH ciddi bir toparlama kaydederek 54 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Reel GSYİH petrol sektörü ve petrol dışı sektörlerdeki önemli daralma neticesinde -%4,3 oranında daralmıştır. Petrol ihracatı gelirleri yaklaşık %40 civarında azalmış, cari işlemler dengesi 2019 yılında %9 fazladan 2020 yılında -%0,5 açık vermiştir. İşsizlik oranı pandemi etkisiyle 1,6 puan artış göstererek %6,4 oranına yükselmiştir. Aynı şekilde halihazırda yüksek olan genç işsiz oranı pandemiyle birlikte daha da artmış, %15,3 düzeyine yükselmiştir. 2019 yılında önemli derecede bütçe fazlası veren Azerbaycan ekonomisi pandeminin zararlarını telafi etmek adına uygulanan genişletici maliye politikalarının etkisiyle önemli bir bütçe açığı vermiştir. Enflasyon oranı pandemi döneminde stabil kalmıştır. 2021 yılında Azerbaycan ekonomisi uygulanan iktisat politikalarının da desteğiyle hızlı bir toparlanma göstererek %5,6 oranında büyümüştür. Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle yükselen petrol ve gaz fiyatları Azerbaycan'ın dış ticaret gelirlerini artırmıştır. Bu durum özellikle ödemeler dengesi üzerinde pozitif etki yaratmış, cari işlemler dengesi %15 düzeylerinde fazla vermiştir. Fakat artan gıda fiyatları ve enflasyonun küresel bir problem haline gelmesi ülke adına risk oluşturmuş, 2021 yılında enflasyon önemli ölçüde yükselerek %6,6 düzeyine gelmiştir. Bütçe açığı 2021 yılında önemli ölçüde iyileşme göstererek %4 oranında fazla vermiştir. Genel devlet ve devlet garantili borçlar 2020 yılında GSYİH'nin %54'ünü oluştururken özellikle 2021 yılında GSYİH artışın etkisiyle bu oran %42 düzeylerine gerilemiştir. 2019 yılında halihazırda gerileme trendinde olan doğrudan yabancı yatırımlar 7 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmişti. Covid-19 etkisiyle doğrudan yabancı yatırımlar 6 milyar dolar seviyelerine düşmüş, 2021 yılında bir miktar toparlanma göstererek 7,5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir (IMF, 2021).

Tablo 6: Covid-19 Pandemisi Öncesi ve Pandemi Dönemi Azerbaycan'a Gelen Turist Sayısı

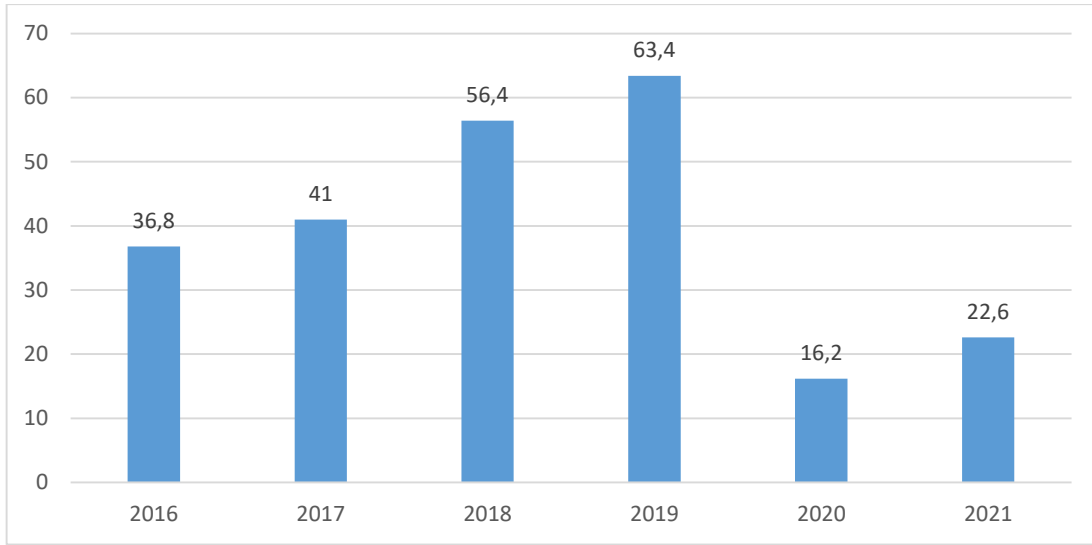
	2018	2019	2020	2021
Gelen Turist Sayısı	2,849,600	3,170,400	795,200	791,800

Kaynak: (Azerbaijan Statistical Information Service, 2022)

Turizm sektörü Azerbaycan ekonomisi açısından önemli bir gelir kalemidir. Özellikle petrol dışındaki sektörlerin gelişimine verilen önem göz önüne alındığında turizm sektörü Azerbaycan ekonomisi açısından bu anlamda önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Ülkeye gelen turist sayısı 2010 yılından 2019 yılına kadarki süreçte artış trendinde olmuştur. Tablo 6'da Covid-19 öncesi ve Covid-19

dönemi Azerbaycan'a gelen turist sayısı verilmiştir. 2018 yılında 2 milyon 849 bin kişi ülkeye gelirken 2019 yılında bu sayı 3 milyon 170 bine yükselmiştir. Ülkeye gelen turist sayısında başı Rusya çekerken ikinci sıra Gürcistan üçüncü sıra Türkiye olmuştur. Pandemi döneminde ülkelerin sınırlarını kapatması ve insanların enfekte olma korkusu ile iradi olarak izole olmaları neticesinde ülkeye gelen turist sayısında keskin düşüş olmuştur. Özellikle pandeminin yoğun yaşandığı 2020 yılı Ocak-Ekim ayları arasında ülkeye gelen turist sayısı geçen yılın aynı dönemine kıyasla 3,7 kat daha az olarak kayıtlara geçmiştir. Bu duruma paralel olarak turizm gelirleri 2020 yılında keskin bir düşüş yaşamıştır. 2019 yılının ikinci çeyreğinde 457 milyon dolar turizm kaynaklı döviz girişi olurken 2020 yılının ikinci çeyreğinde yalnızca 5 milyon dolar döviz girişi gerçekleşmiştir. Covid-19 pandemisi özellikle 2016 yılından beri pozitif ilerleme kaydeden Azerbaycan turizmine ciddi bir darbe vurmuştur (Gaziyev ve Boyacıoğlu, 2021: 240-243).

Şekil 3: Azerbaycan'da faaliyette bulunan turizm acentelerinin yıllık geliri (Milyon Manat)

Kaynak: Statistical Committee of Azerbaijan, 2022

Şekil 3'te Azerbaycan'da faaliyet gösteren turizm acentelerinin yıllık gelirleri gösterilmiştir. 2016 yılında yaklaşık 37 milyon manat olan gelirler 2019 yılına kadar artış trendinde olarak 63,4 milyon manat olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında turizm sektörünün pandemi etkisiyle durma noktasına gelmesi neticesinde gelirler ciddi bir düşüş kaydetmiştir. 2021 yılında ufak bir toparlanma gösteren acente gelirleri 22,6 milyon manat seviyesine yükselmiştir.

6. Covid-19 Döneminde Azerbaycan'da Uygulanan İktisat Politikaları

Azerbaycan ekonomisi Covid-19 pandemisinin yol açtığı iktisadi kriz durumundan ciddi şekilde etkilenmiştir. Özellikle petrol fiyatlarının gelir üzerinde büyük etkisi olması ve petrol fiyatlarının pandemi döneminde ciddi ölçüde düşüş göstermesi, Azerbaycan milli geliri üzerinde ciddi bir olumsuzluk yaratmıştır. Pandemi nedeniyle sosyo-ekonomik kırılmalıklar önemli ölçüde derinleşmiştir. Ülke ekonomisinin pandemi kaynaklı yaşanan iktisadi olumsuzluklarını hafifletmek adına 2020 Mart ayında Acil Müdahale Tedbir Paketi Azerbaycan hükümeti tarafından hayata geçirilmiştir. Hükümet daha sonra Covid-19 mali paketin kapsamını ek vergi indirimleri, sosyal yardımların uzatılmasını içerecek şekilde genişletmiştir. Paket bunlara ilaveten doğrudan nakit transferleri, işsizleri ve kayıt dışı çalışanlar, yoksul hanehalklarını destekleyici ve işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmeleri adına sübvansiyonları içermiştir. Azerbaycan'da uygulanan iktisat politikaları nispeten geniş olmuş, petrol ve gaz, inşaat, tarım ve finansal hizmetler dışında geniş bir sektör grubunu desteklemeyi hedef almıştır (Kresic ve Alscher, 2022). Tablo 7'de Azerbaycan'da uygulanan iktisat politikalarına yer verilmiştir.

Tablo 7: Covid-19 Döneminde Azerbaycan'da Uygulanan İktisat Politikaları

Mali Tedbirler
2020 yılında yetkililer tarafından bütçe harcamaları 0,37 milyar manat (GSYH'nin yüzde %5'i) kadar artırılmıştır.
Sağlık alanında modüler tipte hastane kurulumu, tıbbi malzeme ve ekipman satın alma, sağlık çalışanlarına ödenek/yardım ödemesi ve kamu ve özel sektör katkılarıyla halk sağlığı ihtiyaçları için bir COVID Müdahale Fonu oluşturulması (toplam 114 milyon manat) kararlaştırılmıştır.
4 Nisan 2020 yılında etkilenen işletmelere ve bireylere (girişimcilerin zararını telafi etmek ve gelirleri desteklemek amaçlı) 3,3 milyar manat (GSYH'nin yüzde 4,85'i) tutarında destek verilmesi kararlaştırılmıştır.
2 Haziran 2020 tarihinde COVID salgınından etkilenen işletmelere vergi avantajları sağlanması. (0,12 milyar manat) Değişiklikler, turizm, karayolu yolcu taşımacılığı ve kültürel tesisler de dahil olmak üzere belirli sektörlere arazi ve emlak vergisinden bir yıllık muafiyet sağlanması kararlaştırılmıştır.
Karantinalar nedeniyle kazancını kaybeden işsizler ve dar gelirliler için sosyal yardımın yapılması kararlaştırılmıştır.
2020 Ağustos ayında parlamento, daha düşük petrol fiyatını (varil başına 35 dolar) ve büyüme varsayımlarını (% -5) yansıtan yenilenmiş 2020 bütçesini kabul etmiştir.
Parasal-Finansal Tedbirler
Mart 2020: Azerbaycan Merkez Bankası (CBA) tarafından finansman oranı değiştirilmedi %7,25'te kaldı. Fakat faiz koridorunun tabanı 125 baz puan artırıldı.
Mayıs 2020: Faiz koridorunun tabanı 100 baz puan indirildi.
Haziran 2020: Azerbaycan Merkez Bankası (CBA) iskonto oranını düşürdü. (%7)
Eylül 2020: Faiz oranları 25 baz puan indirildi.
Aralık 2020: Azerbaycan Merkez Bankası yeniden finansman oranını yüzde 6,25'e düşürdü. Faiz koridorunun tabanı %5,75 tavanı ise %6,75 olarak belirlendi.
23 Nisan 2020'de Azerbaycan Merkez Bankası, finans sektörüne yardımcı olmak için çeşitli önlemler aldı: (a) İpotek kredileri üzerindeki sermaye gereksinimlerinin ve risk ağırlıklarının gevşetilmesi, (b) Gecikme ücretleri ve faiz oranı cezaları için bir moratoryum ilan edilmesi, (c) Sigorta primi teminatları, (d) Kredi kuruluşlarının teftişlerinin askıya alınması kararlaştırılmıştır.
19 Mayıs 2020, Azerbaycan Merkez Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), koronavirüs pandemisi sırasında reel sektörün finansal kaynaklara erişimini artırmak için 200 milyon ABD doları tutarında bir takas anlaşması imzalanmıştır.
Döviz Kuruna Yönelik
Azerbaycan Merkez Bankası, Devlet Petrol Fonu'nun da katılımıyla planlı ve olağanüstü döviz ihaleleri düzenleyerek, açıklanan 1,7 döviz kuru üzerinden tüm döviz taleplerini karşılamıştır.
Ekonomi Dışı Önlemler
Seyahat hareketliliğinin kısıtlanması, hükümet tarafından kısmi şekilde ulaşım yollarının ve sınırlarının kapatılması kararlaştırılmıştır.
Ticari faaliyetler, eğlence, eğitim vs. kısıtlama süreçlerinin getirilmesine karar verilmiştir.

Kaynak: (IMF, 2022)

7. Sonuç

Covid-19 pandemisi Çin'de ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra dünya geneline yayılarak bir iktisadi krize neden olmuştur. Pandemi nedeniyle dünya ekonomisi %3 düzeyinde daralarak bu alanda 2008 küresel krizinden daha fazla daralma kaydetmiştir. Bunun paralelinde ülke ekonomileri 2020 yılında pandemi etkisiyle ciddi daralma süreçleri yaşamış, işsizlik oranları artmış, üretim düşmüş, belirsizlik ortamında yatırımlar durma noktasına gelmiş, uygulanan genişletici maliye politikaları nedeniyle bütçe açıkları derinleşmiş, küresel borç seviyesi yükselmiş ve 2021 yılıyla birlikte enflasyon küresel bir problem haline gelmiştir. Kısaca ülkelerin makroekonomik göstergelerinde ciddi bozulmalar görülmüştür. Hükümetler Covid-19 pandemisinin olumsuz iktisadi etkilerini azaltmak adına ciddi boyutlara ulaşan para ve maliye politikalarına başvurmuşlardır. Düşük gelirli ülkeler gelişmiş ülkelere kıyasla daha sınırlı mali alana sahip olduklarından uyguladıkları politikaların ağırlığı düşük kalmış, pandemiden daha fazla etkilenmişlerdir. Aynı şekilde yoksulluk sayısı artmış, pandeminin ekonomik etkileri eşit dağılmamıştır. Covid-19 pandemisiyle birlikte özellikle küreselleşmenin ciddi boyutlara ulaştığı göz önüne alındığında salgınların kolayca dünyanın bir bölgesinden başka bir bölgesine kolayca yayılıp bir iktisadi kriz oluşturabileceği tecrübe edilmiştir.

2022 yılında piyasada oluşan aşırı likidite bunun paralelinde talebin artması ve arzın buna cevap verememesiyle birlikte enflasyon problemi baş göstermiştir. Bunun üstüne Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesi maliyetlerin iyice artmasına neden olmuştur. Bu tabloların sonucunda önde gelen merkez bankaları sert önlemler almaya başlamış, politika faiz oranlarını artırma yoluna gitmişlerdir. Bu durum 2022 yılında küresel ekonominin durgunluğa gireceği yönündeki beklentileri artırmıştır.

Covid-19 pandemisi diğer dünya ekonomilerini olumsuz etkilediği gibi Azerbaycan ekonomisini de önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. 2020 yılında Reel GSYİH -%4,3 daralma göstermiş, işsizlik bir miktar artmış, bütçe önemli ölçüde açık vermiştir. Aynı şekilde Azerbaycan turizmi Covid-19 pandemisinden olumsuz etkilenmiştir. 2020 yılında 2019 yılına kıyasla gelen turist sayısı ciddi şekilde düşmüştür. Özellikle 2020 yılı ikinci çeyreğinde turizm gelirleri önemli ölçüde azalmıştır. Uygulanan genişletici politikaların etkisiyle 2021 yılında Azerbaycan ekonomisi toparlanma sürecine girerek %5,6 büyüme göstermiştir.

Azerbaycan milli gelirinde ve ihracatında petrol sektörünün payı çok yüksektir. Bundan dolayı petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ülke ekonomisini kolaylıkla etkileyebilmektedir. Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla küresel talep çökmüş, petrol fiyatları keskin bir şekilde düşmüştür. Bu durum Azerbaycan ihracat gelirleri ve GSYİH'sı üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuştur. Özellikle 2020 yılı ikinci çeyreğinde ihracat gelirleri ve GSYİH'da bir çöküş gerçekleşmiştir. Azerbaycan ekonomisinin petrol fiyatlarında yaşanan düşüşe karşı kırılganlık göstermesi nedeniyle petrol dışındaki sektörlerin gelişimine önem verilmesi büyük önem arz etmektedir.

Araştırmacının Katkı Oranı (Author's contributions)

Çalışmanın tümü yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

The entire manuscript has been prepared by the author.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kar amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Çatışma Beyanı (Competing interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The authors declare that they have no competing interests.

Kaynaklar

Abdullayev, A. (2021). Coronavirüs Crises and Expansionary Financial Policy in the Economy of Azerbaijan. *Journal of Baku Engineering University*, 5(1), s. 77-83.

Aybarç, S. (2021). Tarihsel Perspektiften Küresel Salgınlar ve Maliye Politikası: Covid-19 Salgını İçin Bir Analiz. İçinde B. Açıkgöz ve İ. A. Acar (Edt.), *Pandemi Ekonomisi* (s. 21-22). Bursa: Dora Yayıncılık.

Aydın, Ü. S. (2022). COVID-19 Pandemic and Azerbaijan's Economy: Policy Lessons In Hard Times. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), s. 103-120.

Azerbaijan Statistical Information Service. (2022). *Number of Arrivals and Departures by Modes of Transport*. Kasım 2022, 24 tarihinde https://www.azstat.org/portal/tblInfo/TblInfoList.do?vw_cd=MT_ATITLE# adresinden alındı

Dikkaya, M. ve Rzali. S. (2020). Koronavirüs Pandemisinin Küresel Enerji Piyasalarına Etkisi: Ekonomi Politik Bir Analiz. S. T. İçinde Adnan Erdal (Edt.), *Covid-19 Ekseninde Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm* (s. 395-416). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Fernandes, N. (2020). Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy. *IESE Business School Working Paper*, s. 2-28.

Gaziye, E ve Boyacıoğlu E. (2021). Azerbaycan Ekonomisinin Gelişiminde Turizmin Yeri: Türkiye Tecrübesinin Uygulanabilirliği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(2), s. 237-255.

Hakim, A ve Pashayev, P. (2020). Azerbaycan 2015 Devalüasyonunun Reel Ekonomi ve Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 1(1), s. 1-32.

Han, V. ve Polat, G. (2021). Tarihsel Süreçte Salgın Hastalıklar ve Ekonomik Etkileri. İçinde C. Demirtaş ve A. İğdeli (Edt.), *Covid-19'un Etkilerinin Sektörel Açından Değerlendirilmesi* (s. 1-15). Bursa: Ekin Yayın.

IMF. (2018). *World Economic Outlook Cyclical Upswing, Structural Change*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/03/20/world-economic-outlook-april-2018> adresinden alındı

IMF. (2019). *IMF Executive Board Concludes 2019 Article IV Consultation with the Republic of Azerbaijan*. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/09/18/Republic-of-Azerbaijan-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-48684> adresinden alındı

IMF. (2019). *World Economic Outlook Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019> adresinden alındı

IMF. (2020). *World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> adresinden alındı

IMF. (2021). *IMF Executive Board Concludes 2021 Article IV Consultation with the Republic of Azerbaijan*. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/12/22/Republic-of-Azerbaijan-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-and-Staff-Report-511278> adresinden alındı

IMF. (2022). *Gross Domestic Product and Components selected indicators*. Kasım 24, 2022 tarihinde <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545852> adresinden alındı

IMF. (2022). *Policy Tracker*. Kasım 24, 2022 tarihinde <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> adresinden alındı

IMF. (2022). *Regional Economic Outlook: Confronting the COVID-19 Pandemic in the Middle East and Central Asia*. Kasım 25, 2022 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2020/04/15/regional-economic-outlook-middle-east-central-asia-report> adresinden alındı

IMF. (2022). *World Economic Outlook: Countering the Cost-of-Living Crisis*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022> adresinden alındı

Jackson, J., Weiss, M., Schwarzenberg, Nelson, R., Sutter, K ve Sutherland, M. (2021). *Global Economic Effects of COVID-19*. Congressional Research Service: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46270/82> adresinden alındı

Karaca, N., Aydoğdu, B. ve Bozkurlu O. (2016). *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu*. İstanbul: T.C. Serhat Kalkınma Ajansı.

Kresic, Ana ve Alscher, L. (2022). *EBRD*. <https://www.ebrd.com/sites/Satellite?c=Content&cid=1395303554692&d=&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout> adresinden alındı

Li, Z., Farmanesh, P., Kirikkaleli, D. ve Itani, R. (2022). A Comparative Analysis of COVID-19 and Global Financial Crises: Evidence From US Economy *Economic Research-Ekonomika Istrazivanja*, 35(1), s. 2427–2441.

Loayza, N. ve Pennings, S. (2020). Macroeconomic Policy in the Time of COVID19: A Primer for Developing Countries. Aralık 21, 2022 tarihinde World Bank: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/951811585836124198/pdf/Macroeconomic-Policy-in-the-Time-of-COVID-19-A-Primer-for-DevelopingCountries.pdf> adresinden alındı

McKibbin, W ve Fernando, R. (2020). The Economic Impact of Covid-19. İçinde B. di Mauro ve R. Baldwin (Edt.), *Economics in the Time of COVID-19* (s. 45). London: CEPR press.

Rickards, J. (2021). Yeni Büyük Çöküş. *Yeni Büyük Çöküş: Pandemi Sonrası Dünyanın Kazanan ve Kaybedenleri* (Çev: A. Perşembe). (s. 52-53). İstanbul: Scala Yayıncılık.

Sarkhanov, T. ve Tutar, H. (2021). COVID-19 Pandemisi ve Azerbaycan Turizmi: Sektör Temsilcisi Görüşlerinin İncelenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(1), s. 7-18.

Stiglitz, J. (2020). *Recovering from the Pandemic: An Appraisal of Lessons Learned*. FEPS: <https://fepeurope.eu/wp-content/uploads/downloads/publications/fepe%20covid%20paper%2010%20stiglitz.pdf> adresinden alındı

World Bank. (2022). *World Development Indicators*. Kasım 25, 2022 tarihinde <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden alındı

WTO. (2022). *Trade Growth to Slow Sharply in 2023 as Global Economy Faces Strong Headwinds*. https://www.wto.org/english/news_e/pres22_e/pr909_e.htm adresinden alındı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni. Aralık 26, 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/12/DEG_2020_Yili_3_Ceyrek-22122020.pdf adresinden alındı.

The State Statistical Committee of Azerbaijan. (2022). *Finance and Bank*. Aralık 25, 2022 tarihinde <https://www.stat.gov.az/source/finance/?lang=en> adresinden alındı.

The State Statistical Committee of Azerbaijan. (2022). *Tourism*. Aralık 25, 2022 tarihinde <https://www.stat.gov.az/source/tourism/?lang=en> adresinden alındı.

Xu, Qi ve Abbasov, S. (2021). Impact of Covid-19 Pandemic on Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) in Azerbaijan. *Open Journal of Business and Management*, 9(6), s. 2759-2771.